

Martin Lings, Splendours of Qur'an Calligraphy & Illumination, New York 2005, 87 sayfa + 180 resim

Ahmet ÇAYCI*

Dr. Martin Lings tarafından hazırlanan bu kitap, esas itibariyle görsel malzemenin bolca sunulduğu tablolar çalışması gibidir. Kısa bir giriş şeklinde teşekkül eden metin kısmı altı bölümden oluşmaktadır.

I. bölümde, Kur'an ve onun hat sanatı bakımından nasıl ele alınması gerekliliği hususlarına vurgu yapılmaktadır. Daha önemlisi Kur'an'ın diğer kitaplarda ve dinlerde rastlanmayan özellikleri ve muhtevası hakkında bilgi verilmektedir.

II. bölümde, Kur'an'a uygulanan tezhip sanatından bahsedilmektedir. Tezhip sanatının kronolojik gelişimi verildikten sonra hat sanatı ile tezhip sanatının gelişim süreci ile alınmakta ve bu süreçte tezhip sanatının daha yavaş bir seyir takip ettiği ifade edilmektedir. Kur'an'ın başlangıcı ve özellikle sure başlarında tezhip örneklerinin yoğun bir biçimde tercih edildiğine dikkat çekilmektedir. Tezhip sanatını teşkil eden motif repertuarı incelenmiş ve bunların içinde şemsenin yoğunluğuna vurgu yapılmaktadır. Şemse motifinin tercih edilme sebepleri tahlil edilerek şemsenin arka planı ve Kur'an ile olan bağlantıları kurulmaktadır. Malzeme boyutuyla tezhip sanatında altının kullanılması Kur'an'a verilen üstün değer bir sonucu olduğu ifade edilir.

III. bölümde, Kufi yazı hususunda bilgi aktarılmaktadır. Burada Kufi yazının öncül yazı türlerinden olduğu ve Kufi yazının geçirdiği evreler ifade edilir. III/IX. yüzyıldan itibaren Kufi yazının kendi içinde Kufi el-Bağdadî veya Kufi el-Farisi ve Kufi el-Mağribi şeklinde türlere ayrıldığı görülmektedir.

IV. bölüm, Nesih yazı ve onun geçirdiği aşamaları ifade etmektedir. Kufi yazının terk edilerek Nesih yazının tercih edilmesi Abbasi dönemiyle birlikte kapsamlı bir yazı halini almıştır. Abbasi sarayında yetişen ve bir ekol haline gelen *İmamü'l-Hattatin* adını alan isimler arasında Ebu Muhammed b. Ali b. Hasan b. Mukle (ö.328/940) ve İbn Bevvâb (ö.413/1022) gibi isimler yer almıştır. Bunlardan İbn Mukle nokta, geometri ve elif ölçüsünü esas alan yazılar kaleme alırken; İbn Bevvâb daha serbest tarzda yazılar meşk etmiştir.

V. bölüm, "Mükemmellik Dönemi" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde Muhakkak, Reyhani ve Sülüs tarzındaki yazılar kitap sanatlarında öne çıkan tür-

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmetcayci@hotmail.com

ler olmuştur. Bu yazı türleri özellikle Memluk ve İlhanlı coğrafyalarında bariz biçimde görüldüğü ifade edilmektedir. Ancak İlhanlıların bölgedeki hakimiyet süresi hesaba katılınca, İlhanlıların bu sürece etki edecek kadar yada yazı ekollerini değiştirecek kadar uzun ömürlü olmadıklarını ifade etmek gerekmektedir. VII/XIII. yüzyıl Memluk coğrafyası için sadece kitap sanatlarında gelişim dönemi olmamış aynı zamanda mimari ve dolayısıyla mimariye bağlı yazı uygulamalarında da yüksek bir dönem olmuştur. Örneğin bu dönemde bolca örneklerini gördüğümüz tezhip uygulamaları, Timur dönemiyle birlikte edebi eserlerle bütünleşir olmuştur. Kitapta Timur döneminin tezhip örneklerinin yanında Osmanlı örnekleri de verilmiştir.

VI. bölüm, “Batıdaki İslami Yazılar” şeklinde teşekkül etmektedir. Bu bölümde batı olarak ifade edilen coğrafya Endülüs, Fas, Cezayir, Tunus e Libya’dan oluşmaktadır. Magrib olarak ifade edilen bu topraklarda Kufi yazı ve onda sonra ortaya çıkan yazı numuneleri görülmüştür. İbn Haldun’un ifadesi ile Mağribi yazı özellikle de mimaride ortaya konulanları nadide örnekleri oluşturmuştur.

Kitabın katalog kısmında Hicri III. ile V. yüzyıl arasına ait dünyanın muhtelif müzelerinden Kufi hatla kaleme alınan Kur’an-ı Kerim numuneleri sunulmuştur. Bu Kur’an-ı Kerimler her ne kadar İslam coğrafyasının farklı mekanlarında kaleme alınmış olsa da bunların yazıldığı mekanların dışında Dublin, Londra gibi müzelerin sergi salonlarını süsleyen numuneler olmuştur. Zira batıdaki müzelerden bunlardan yeterli kadar mevcuttur.

Katalog bölümünün ikinci kısmını Nesih yazı örnekleri oluşturmaktadır. Bunlar 391/1000 tarihli İbn el-Bevvâb olarak tanınan Bağdatlı hattatın örneğinden, Yakut İbn Abdullah tarafından kaleme alınan 669/1270 tarihli örneğe kadar oldukça zenginlik sunmaktadır. Ayrıca Şeyh Hamidullah tarafından 897/1491’de yazılan ve Ahmed Karahisarî’ye ait 953/1546 tarihli Kur’an örnekleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphaneleri’nde seçilen örnekler olmuştur.

Katalogda “İhtişam Dönemi” olarak ifade edilen Kur’an örneklerinin Muakkak ve Reyhani ve diğer yazı türlerinden oluştuğu görülür. Bu örneklerin bazıları Sultan Olcaytu dönemine ait yazılar olup İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde ve diğer meşhur müzelerde muhafaza edilmektedir. Kur’anlarda yazı türü olarak Reyhani yazı yer alırken tezhip örnekleri büyük oranda geometrik unsurlardan meydana gelmiştir. İlhanlı, Memluk, Osmanlı ve Safavi döneminin nadide hat ve tezhip numuneleri yer almaktadır.

Katalog bölümünün son kısmında ise İslam coğrafyasının batı bölümüne ait yazı örnekleri verilmiştir. Kayravan ve Endülüs’ten bol miktarda Kur’an örnekleri bulunmaktadır. Bunlar, Batı kufisi ve Mağribi olarak ifade edilen türlerdir.

Kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu kitap kısa metin kısmı ve bol miktardaki resimlerden oluşan katalog çalışması olarak dikkati çekmektedir. Katalogda yer alan numuneler, İslam coğrafyasında kaleme alınan ve dünya müzelerini dolduran nadide örneklerden seçilmiştir. Bu örnekler arasında İlhanlı ve Memluk numuneleri yoğunluk arz ederken Osmanlı numunelerinin sayıca azlığı aşikardır. Hal böyle olunca bu çalışmada Osmanlı dönemine ait Kur’an-ı Kerim örnekleri daha çok sayıda verilebilirdi. Zira herkesin malumu olduğu üzere “Kur’an-ı Kerim Mekke’de nazil oldu, İstanbul’da yazıldı ve Mısır’da okundu.” sözüne uygun bir çalışma olurdu.